

Etnografski zapisi s otoka Suska: iseljenici, rezidenti i otočne budućnosti

Zajedno s Marinom Blagaić krajem srpnja 2024. boravila sam na otoku Susku.¹ Naš dolazak u jeku ljeta, kad otok vrvi od posjetitelja, događanja i ljetnoga šušura, nimalo nije bio slučajan. Vrijeme posjeta odabrano je kako bismo susrele njegove nekadašnje stanovnike, iseljene Sušćane (*Suicane, Suičane, Sansegote*) i njihove potomke i razumjele njihovu vezanost za otok podrijetla. Na otoku koji je praktično totalno iseljen šezdesetih godina 20. stoljeća nema značajnijega definitivnoga povratka iseljenika. Tek su se tri obitelji vratile za stalno, svi ostali, sada već u nekoliko generacija, i nadalje žive u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD-u), a na otok svraćaju povremeno i sezonski, na nekoliko tjedana, uglavnom u ljetnim mjesecima. Tada nekoliko stotina *Amerikanaca* brojčano višestruko nadmaši stotinjak stalnih stanovnika, među kojima je samo dvadesetak posto autohtonih otočana. Ovaj po mnogočemu specifičan otok (Sokolčić i Starc 2020) tako živi i jednu specifičnu iseljeničko-povratničku i demografsku situaciju u kojoj *iseljenici/sezonski povratnici* u ljetnim mjesecima čine većinsko², a stalni stanovnici manjinsko stanovništvo. Demografski omjer snaga jednih i drugih u ljetnim mjesecima definira događanja i društvenost u ljetnim mjesecima kao i vizije otoka.

ISELJENICI U POSJETU OTOKU

Iseljenike/sezonske povratnike u javnim se prostorima moglo najčešće susresti u Malonogometnom klubu iseljenika tik uz najveću pješčanu uvalu *Spiazza*. U ranim jutarnjim satima tu se pila kava u žensko-muškim društvima; rana poslijepodnevna bila su rezervirana za muškarce – *Amerikanci, Merikoni* (tako domaći zovu iseljenike) i poneki lokalac igrali su šah ili kartali, razgovarajući na engleskom i lokalnom dijalektu (Guberina, Hraste i Hamm 1957); jedne večeri je organiziran turnir u pokeru; na Dan iseljenika tu su prezentirani zlatnik i srebrnjak sa susačkim motivima koje je netom izdala Hrvatska narodna banka; ispred Kluba su održana natjecanja mladih u raznim vještinama, a tijekom večernjega koncerta i općenito ljetnih večeri Klub nije bio dovoljno velik da primi sve posjetitelje pa su sjedili na školskom zidu preko puta Kluba ili stajali naokolo s pićem u ruci. Pićem koje je iznimno jeftino za hrvatske prilike i najjeftinije na otoku. Nasuprot Klubu, ispred škole, na Dan iseljenika mladi su plesači uz povike odobravanja publike izveli susački tanac.

- 1 Istraživanje se provodi u sklopu međunarodnog znanstvenog projekta *Transnational Return to Croatia, Kosovo and North Macedonia* skupine znanstvenika iz Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu i s Humboldtovog sveučilišta u Berlinu (2021. – 2025.) koji financira njemačka Zaklada Alexander von Humboldt.
- 2 Sezonski na otoku borave i tzv. vikendaši, tj. vlasnici kuća za odmor i turisti. Ni jedni ni drugi nisu obuhvaćeni ovim istraživanjem.

Slika 1. Malonogometni klub iseljenika, snimila J. Čapo

Na otoku je bilo posebno živahno prilikom obilježavanja 39. Dana iseljenika, kada su stigle brojne televizijske ekipe. Uz izjave malološinskih političara, biskupa (koji je tih dana obavljao vizitaciju župe), predstavnika Hrvatske narodne banke i predstavnice Hrvatske matice iseljenika u televizijskim se izvještajima uglavnom mogao vidjeti standardni prikaz javnih događanja toga dana, no gotovo ništa se nije moglo saznati o tome kako iseljeni Sušćani obilježavaju taj dan u privatnoj sferi. U izvještajima nije bilo spomenuto da se taj dan obilježava velikim obiteljskim ručkom, uz *makarune* domaće izrade i *zgvacet* (gulaš od raznih vrsti mesa) i mnoštvo gostiju, uglavnom članova šire obitelji koji su se zatekli na otoku i kojima je kratki ljetni odmor prilika za druženja koja zbog poslovnih obveza i udaljenosti nisu tako česta u SAD-u. Svaka iseljenica ima neku svoju tajnu izrade *makaruna*, a obitelj Matešić (Matessich)-Terry nam je velikodušno otvorila vrata svoga doma, kako bi s nama podijelila vještinu izrade tradicijske tjestenine, koju je na muške članove obitelji, sinove i zetove, tzv. drugu generaciju iseljenika ili prvu rođenu u SAD-u, prenijela majka. Po pričanjima kćeri, upravo je na nedjeljnim ručkovima s *makarunima* u SAD-u okupljala obitelj.

U izvještajima također nije bilo riječi o tome da se tjedan dana prije Iseljeničkoga dana organizira jedna druga, za iseljenike možda i važnija svečanost: procesija križeva. U spomen na pronalazak romaničkoga drvenog raspela (*Veli Buoh*, *Veli kriz*) u moru, 2017. godine obnovljena je procesija nošenja križeva između Gornjega Sela i uvale u kojoj je raspelo nađeno. Procesija se u prošlosti održavala 3. svibnja, na dan kada je prema predaji križ pronađen u uvali *Pot tarnak* (Fučić 1997); nakon revitalizacije održava se na treću nedjelju u srpnju, kada američki *Suicani* i njihovi potomci u najvećem broju posjećuju otok. I tradicije se, dakle, prilagođavaju demografskim prilikama otoka gotovo potpuno ispražnjenoga od prvotnih stanovnika, jer upravo za njih

Slika 2. Susački tanac za Dan iseljenika, snimila J. Čapo

ta tradicija jedino i ima značenje. Nakon obredne procesije obitelji su se okupile oko svečanoga ručka, a druženje se nastavilo još dugo u noć, uz večernji program koji je organizirala otočna udruga *Salbun*.

Izveštajima o Danu iseljenika dominirala je svečana ženska susačka nošnja. Jedna je televizijska kuća inscenirala kretanje plesača oko statue *Sujčanice* čije su postavljanje ispred pošte/kluba osmislili i financirali upravo iseljenici preko udruge *Helping Hands for Susak* (v. niže). Pritom gledateljima nisu priopćeni najzanimljiviji detalji ovogodišnjega tanca. Naime, bilo je to prvi put da su među plesačima bili samo *Amerikanci*, čak i dva *Amerikanca* bez susačkih korijena (od kojih je jedan budući susački zet!), odjeveni u živopisnu svečanu otočnu nošnju. Iseljenici su snimali događaj i istodobno ga prenosili mobilnim telefonom rođacima i prijateljima u SAD-u koji ove godine nisu došli. Izveštaji nisu prenijeli informacije o tome koliko je zahtjevno i dugotrajno oblačenje živopisne ženske nošnje, da izrada nošnje traje i do tri mjeseca te da se zbog toga procjenjuje na 2.000 USD, da se izrađuje u SAD-u te da znanje odijevanja posjeduje tek nekoliko žena koje žive na otoku ili u SAD-u. Kako odijevanje traje oko dva sata, a malo je žena koje to još znaju raditi, bilo je i onih koje su odustale od oblačenja. Jedna iseljenica, inače iskusna majstorica u izradi nošnje, toga je dana odjenula čak šest djevojaka! Istodobno, jedna mlada Suščanka nema svoju nošnju, a da ju je i posudila od nekoga, ne bi joj imao tko pomoći u odijevanju!

U raznim televizijskim priložima mogli smo čuti da djevojkama nije vruće u nošnji sastavljenoj od nekoliko nizova podsuknji, *kamizota*, i od visokih „uvijek predebelih“ vunениh čarapa (usp. Mirković 1957: 19; Ribarić 1957; Selo.hr 2023). No to nije točno, u nošnji je itekako vruće, pa su djevojke često posezale za malim prenosivim ventilatorima kako bi se barem malo rashladile. No, mora im se odati priznanje, jer su unatoč visokim temperaturama i nemogućnosti da zbog

visoko podignutih *kamizota* spuste ruke satima izdržale u nošnji, još dugo nakon što su otplesale tanac, a televizijske kamere napustile otok. I ženama koje su nošnju odjenule za svečanu misu također treba odati priznanje za odlučnost da je nose na visokim temperaturama.

POVIJESNO-DRUŠTVENI KONTEKST NEKAD I DANAS I UZROCI ISELJAVANJA

Ovaj je maleni otok (3,8 km² površine) do kraja 19. stoljeća živio autarkično, a potom je osloncem na vinogradarsku monokulturu (1,8 milijuna čokota na vrhuncu uzgoja!) postao dijelom regionalne trgovine groždem i vinom. Sve do socijalizma od toga se moglo živjeti, unatoč zastarjelim tehnikama obrade i usitnjenim parcelama, što je dovelo i do značajnoga porasta stanovnika (oko 1.750, 1940-ih godina) i izgradnje Donjega Sela nasipavanjem pješčane uvale. Zbog svoje je pjeskovite geomorfološke strukture odolio najezdi uši (filoksere) koja je poharala dalmatinske i europske vinograde krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Lokalna je ekonomija preživjela i austrijsku vinsku klauzulu 1891. godine kojom su talijanski vinari mogli izvoziti vino u Austro-Ugarsku bez carine i procjene kvalitete, no ne i plansku privredu i niske cijene vina koje je nametnula socijalistička država (Sokolić i Starc 2020). Tada počinje iseljavanje.

Tijekom 1950-ih, prije legalizacije iseljavanja iz Jugoslavije, oko 400 ljudi na razne načine napušta otok; legalizacija 1962. širom otvara vrata odlascima s otoka na kojem se više nije moglo preživjeti. Iseljenici mahom odlaze u SAD, gdje se homogeno naseljavaju u gradić Hoboken na rijeci Hudson, u državi New Jersey (Kovačić i Bara 2022). Do masovnoga iseljavanja dolazi zbog vinogradarske specijalizacije na malim posjedima, planske poljoprivrede i državnih ograničenja otkupnih cijena vina, zatvaranja tvornice prerade ribe na otoku i brodogradilišta na obližnjem Lošinj (Sokolić i Starc 2020). Među razlozima su bili i politički moment ili „*opresija komunističkoga režima*“, kao i procjena o manjku obrazovnih i općenito ekonomskih prilika za djecu (iz kazivanja iseljenika). Nekada najgušće naseljeni otok sjevernojadranskoga arhipelaga tako je, u samo deset godina, između 1961. i 1971., izgubio 900 stanovnika (sa 1.199 spao je na 323!) (Kovačić i Bara 2022).

U New Jerseyu su Ilija Živković, Željka Šporer i Duško Sekulić (1995) 1980-ih zatekli čvrsto povezanu, tradicionalno orijentiranu i endogamnu zajednicu Suščana, koja se teško integrirala u američko društvo te je i u drugoj generaciji odolijevala asimilaciji. Povezani vjerom te okupljeni oko crkve, nogometnoga i dobrotvornoga društva, Suščani su u iseljeništvu čuvali svoj zavičajni identitet i jezik usred američke države New Jersey stvorivši drugi Susak, otok usred američkoga društva, tisućama kilometara udaljen od jadranskoga otoka s kojega su potekli (v. knjižicu o životu Petra Volarića u Hobokenu, usp. Volaric 2016).

Odlaskom stanovništva, a potom i prodajom kuća 1980-ih godina, počinje nova faza otočne povijesti: otprilike 250 kuća otkupljuju tzv. vikendaši, od kojih su danas najbrojniji Slovenci i Austrijanci, a nešto je i Slavonaca i Zagoraca (uglavnom u Gornjem Selu). Od stotinjak stalnih stanovnika tek je nekoliko obitelji u Gornjem, ostali su u Donjem Selu. Autohtonih Suščana stalno naseljenih na otoku najviše je dvadesetak, ostali su ili poneki vikendaši koji nakon umirovljenja ovdje provode veći dio godine ili noviji doseljenici s kopna, mlađi ili srednjih godina, koji se nakon neke životne krize ili u potrazi za mirnijim i prirodi bližim životom nastanjuju na otoku. Od nekadašnjih gotovo 700 kuća (684 su kućna broja!), dio je i nadalje, pretežito u Donjem Selu, u vlasništvu iseljenih Suščana. Sudeći prema održavanim krovovima, o kućama se vodi briga iako se u njima najveći dio godine ne živi.

Na otoku cvjetaju građevinski poslovi. Nekoliko je građevinara preselilo s kopna, a među njima se našao i jedan Litvanac s obitelji. Preko zime to je i glavna djelatnost muške populacije na otoku, pa i nekoliko useljenika iz azijskih zemalja. Da je građevinarski sektor i najvažnija (i jedina!) gospodarska niša na otoku, svjedoči građevinski materijal rasut po ulicama i u ljetnoj neradnoj sezoni. Mogućnosti stalnoga zaposlenja na otoku su vrlo skromne; tek nekoliko ljudi radi na komunalnim poslovima, u vodovodu, na pošti, u Jadroliniji, školi i trgovini te u Klubu iseljenika koji je jedini ugostiteljski objekt otvoren cijele godine. Na otoku je i jedna medicinska sestra s priručnom apotekom, dnevno radi dva sata, povezana s bolnicom u Malom Lošinj. Prije nekoliko godina zatvorena je ljetna ispostava Turističke zajednice Maloga Lošinja gdje se barem sezonski mogla zaposliti jedna osoba.

PRIVRŽENOST ISELJENIKA I NJIHOVIH POTOMAKA OTOKU

Zašto i nakon šest ili sedam desetljeća od odlaska, nakon što su dvije generacije rođene u SAD-u, Suščani i njihovi potomci posjećuju svoju (pra)postojbinu?

Razloge iseljenika nije teško razumjeti. Otišli su kao mladi ljudi ili djeca, neki u dramatičnim okolnostima bijega u američke luke s brodova kojima su plovili ili barkom preko Jadrana u Italiju, nakon čega su u talijanskim prihvatilištima možda i nekoliko godina čekali useljeničku vizu za SAD (kao uostalom i drugi prebjezi iz Jugoslavije, Šarić 2015). Kći jednoga iseljenika s emocijama i divljenjem postavila je retoričko pitanje: „Znaš li koliko treba hrabrosti da se spremi i napusti otok?“. Ta herojska putovanja (Campbell 1949) ostala su u neizbrisivom sjećanju iseljenika, a kazivanja o njima prenesena su i na potomke. Neki su s roditeljima otišli u adolescentskoj dobi i vrlo dobro se sjećaju Suska pa su kao i njihovi roditelji emocionalno vezani za formativno razdoblje života na otoku; „vuče nas tu, tu smo se rodili“, objasnilo je nekoliko iseljenika koji i nakon pet desetljeća redovito, svake ili svake druge godine, posjećuju otok. Neki dolaze i nekoliko puta godišnje, primjerice ljeti i u lov lignji u studenom. Osim u nekoliko slučajeva, trajnoga povratka i nastanjanja na otoku nema. Suščani prakticiraju sezonski *come back* na višetjedni godišnji odmor ili, ako su umirovljenici, cirkularno kretanje između SAD-a i Hrvatske, s višemjesečnim boravkom na otoku. To je, uostalom, i najčešća praksa hrvatskih iseljenika i drugdje (Čapo 2019).

Na Susku su iseljenici uredili roditeljsku kuću ili su kupili drugu, najčešće u Donjem Selu koje im je praktičnije za svakodnevni život (ovdje je jedina trgovina na otoku, pošta, škola, velika pješčana plaža, Klub iseljenika, pristanište brodova, itd.), a kretanje lakše jer je cijelo naselje u jednoj razini (Gornje i Donje Selo povezuje oko 150 stepenica, a prijevoznih sredstava, osim *kariola* i bicikala, nema na otoku). Donje Selo kroz cijelo 20. stoljeće figurira kao centar mjesta, i u rezidencijalnom, institucionalnom i uslužnom smislu. U Gornjemu zimi živi tek nekoliko obitelji, a nekolicina iseljenika samo sezonski; drugi su iz praktičnih razloga preselili u Donje Selo, gdje je otvorena i kapelica kako se stariji ljudi ne bi morali penjati do župne crkve koja, zajedno s grobljem, upućuje na nekadašnji značaj Gornjega Sela kao središta.

Različiti su razlozi posjeta potomaka iseljenika, prve generacije rođene u SAD-u i njihove djece. Određuju ih okolnosti obiteljskoga života u Americi i mladenačka iskustva: jesu li sami ili s roditeljima dolazili u posjet na otok; jesu li tu boravili dulje vrijeme; kada su prvi put posjetili otok i koliko često su kasnije dolazili; je li obitelj zbog nekog razloga (ekonomske situacije, separacije roditelja, neke obiteljske tragedije) izbjegavala dolazak na otok, i slično. Obiteljske i pojedinačne migracijske priče vrlo su različite, no svima je zajednički nazivnik – ljubav prema otoku i želja da ga posjećuju koliko mogu. Neke osobe odmalena imaju iskustvo posjeta pa je za

njih Susak kao mjesto „ljetnih praznika“ postao „drugi dom“ (usp. Čapo 2019). Druge za otok veže vrijeme provedeno s bakom/djedom, pa tako i oni dijele nostalgiju iseljeničkih generacija prema davno prohujalom vremenu i emociju prema precima čije počivalište posjećuju na dobro održavanom groblju. U opreci s „moralno korumpiranim i nasilnim društvom“ u SAD-u, Susak se doživljava i kao mjesto „snažnih moralnih i vjerskih vrijednosti“ koje prva generacija rođena u iseljeništvu želi prenijeti i usaditi svojoj djeci kako bi postali „bolji ljudi“ i nosili se s izazovima američkoga života (iz kazivanja). Djeci pak, tj. drugoj generaciji rođenoj u SAD-u, otok prije svega znači slobodu i blisko druženje s članovima proširene obitelji. Doista, u nekim se obiteljima na nedjeljnom ručku okupljaju brojni rođaci; u drugima braća i sestre i njihove obitelji dijele stambeni prostor s roditeljima tijekom boravka na otoku. Stoga je otok i mjesto intimnoga upoznavanja članova šire obitelji, učvršćivanja obiteljskoga zajedništva te učenja od starijih o otočnim tradicijama.

Susak je i mjesto upoznavanja i sklapanja prijateljstva među mladim *Amerikancima*. Neki su se upoznali tek na otoku. Naime, *Amerikanci* se na otoku uglavnom druže „između sebe“, jer komunikacija s otočanima koji nemaju iseljeničko iskustvo „ne ide, Amerikanci se ne mogu spojiti s ostalima“, kazala je jedna iseljenica. „Držimo se skupa“, kazala je druga. Premda to nije pravilo, jer su na otoku nastala i prijateljstva izvan američkoga kruga, s domicilnim Suščanima ili austrijskim vikendašima, na Susku se ipak dominantno reproducira isključivost društvenih i obiteljskih veza prve generacije iseljenika u SAD-u: dok su ondje godinama nakon useljenja živjeli u susačkom zavičajnom balonu, kao susački otok u američkom moru (v. Živković, Šporer i Sekulić 1995; „etnički balon“ prema Colic-Peisker 2002), kada se okupe na Susku, potomci iseljenika na otoku prakticiraju nekadašnju isključivost svojih roditelja i djedova i baka u SAD-u time što preferiraju vrijeme provoditi u transnacionalnoj enklavi. Zavičajni balon više ne funkcionira u SAD-u, jer su se obitelji raspršile i amerikanizirale; na Susku se enklava ponovno stvara kao specifični iseljenički balon ljudi sličnih iskustava života u SAD-u (i zajedničkoga jezika, engleskoga!) koji dijele podrijetlo s otoka. Na fizičkom otoku formira se zaseban društveni otok Amero-Suščana. Bivanjem na otoku grade nova sjećanja i okupljaju se kao zajednica. Susreti i okupljanja na Susku za američke su iseljenike istodobno i dragocjeno obiteljsko vrijeme, vrijeme učenja o obiteljskoj prošlosti, ali i vrijeme širega društvenoga povezivanja i usvajanja tradicijskih vrijednosti i osnaživanja privrženosti otoku. Tako se izgrađuje specifičan američko-susački identitet. Ti su procesi učinkoviti jer se odvijaju na pozadini ljetnoga odmora i uživanja, daleko od američke „brzine i hektike“. Stoga ne iznenađuje da iseljenici osjećaju snažnu povezanost s otokom i da se redovito sezonski vraćaju.

Ljubav prema otoku s kojega su potekli njezini roditelji jedna sugovornica rođena u Americi opisuje kao rezultat nenadanog uvida koji je imala prilikom prvog dolaska na otok. Tada petnaestogodišnja djevojka bila je zaprepastena otokom bez vode i kupaonicom bez tuša, ljuta na roditelje jer su je doveli ovamo. No, u jednome trenutku, skromne uvjete iz kojih potječu njezini roditelji, njihov i njezin život u SAD-u „koji je zaglavio između dviju kultura“ vidjela je u drugom svjetlu; pogled na Susak prilikom povratka s izleta na Lošinj naučio ju je „poniznosti“:

„Odjednom me pogodilo. Sad znam zašto su moji roditelji učinili to što su učinili. Počela sam cijeniti ono što imam, i što su nam roditelji omogućili. I to je bilo to. I sad se ježim od pomisli na taj trenutak. I točno se sjećam što sam tada nosila – majicu s tratinčicama na njoj. Kad se na brodu ukazao Susak, bio je to kao buđenje, i od tada želim stalno dolaziti ovamo i postala sam ponosna što sam Hrvatica“.

Slika 3. Pogled iz Gornjeg Sela, snimila J. Čapo

Slične iskaze o dubokim uvidima čula sam od brojnih potomaka iseljenika iz obiju Amerika, Australije, Njemačke ili Francuske (Čapo 2014). Svima je zajednički iracionalan i neobjašnjiv osjećaj i prepoznavanje iskonske veze i pripadnosti mjestu i ljudima koje osoba nikada prije nije vidjela osim na fotografiji. Ovakvi iskazi o „krvi i tlu“ u podlozi su kritiziranih primordijalističkih tumačenja etničkoga identiteta (usp. Golub 1996). Međutim, ne može se osporiti da su za neke iseljenike/potomke iseljenika konstitutivni za stvaranje osjećaja pripadnosti, baš kao što su to i dijeljena iskustva susretanja i druženja na otoku. Naposljetku, to je i drastična razlika između života na Susku i američkih gradića države New Jersey: „Ovo je kao naš privatni otok. Tako je lijep. Takvoga mora nema nigdje. Nema posla, nema stresa, nema prometa. Osim toga, obožavam provesti tri tjedna s bakom i djedom“, kazala je jedna mlada djevojka iz treće generacije iseljenika (druge rođene u SAD-u).

ISELJENIČKE I LOKALNE VIZIJE BUDUĆNOSTI

Osim što ga redovito sezonski posjećuju, *Amerikanci* vode brigu o svome otoku iz SAD-a: prije tridesetak godina platili su obnovu župne crkve, na otok su dopremili bager kojim je očišćen put iz Donjega u Gornje Selo te proširen put do groblja. Tik uz plažu Spiaza otvorili su Malonogometni klub iseljenika, koji funkcionira i kao mali fotomuzej otočne i iseljeničke

Slika 4. Ulica u Donjem Selu, snimila J. Čapo

prošlosti, dnevni boravak stalnih i povremenih Suščana, *caffè bar* i mjesto razmjene misli i ideja, društvenih igara i večernjega druženja.

U dobroj tradiciji iseljeničkoga dobrotvornoga društva *St. Nicholas Society of Sansego*, godine 2018. osniva se udruga *Helping Hands for Susak*, kojoj su na čelu pripadnici druge generacije iseljenika (tj. potomci iseljenika, rođeni u SAD-u). S ciljem održanja otočne zajednice u Americi i prikupljanja sredstava za poboljšanje urednosti otoka dva ili tri puta godišnje organiziraju događanja na kojima se okupi oko 150 – 200 ljudi, susačkih iseljenika u državi New Jersey. U samo nekoliko godina od osnivanja udruga je prikupila novac za održavanje puta do groblja, obnovu župnoga stana i manje popravke na crkvi te nabavku šatora za održavanje priredbi na otoku (u dogovoru i na traženje lokalne udruge mladih *Salbun*). Najveća investicija koju su do sada realizirali jest postavljanje skulpture *Sujčanice* (2022.), žene odjevene u svakodnevnu tradicijsku radnu odjeću s kablčićem grožđa na glavi. Kao inspiracija i poticaj za postavljanje lika susačke žene poslužile su skulpture u drugim gradovima, npr. zagrebačka *kumica* (iz kazivanja).

Odabir lika otočanke nije slučajan; žena u narodnoj nošnji zaštitni je znak otoka i iskazuje duboku vezu iseljenika s baštinom, a, objasnile su članice udruge, ima i dodatno značenje odricanja i

Slika 5. *Sujčanica* i djevojka odjevena u svečanu nošnju, snimila J. Čapo

mukotrpnoga rada otočnih žena, njihovih majki i baka. Stoga je i odjevena u stariju („stegnutu i strogu“, Mirković 1957: 19) odjeću, *po susacku*, a ne u noviju šarenu i kratku verziju *kamizota po losinsku* (usp. Ribarić 1957). Decentna skulptura postavljena je na ulazu u središte Donjega Sela, na velikome praznom prostoru u trokutu između pošte/Kluba iseljenika, škole i prvih seoskih kuća. Okružena je pločama s imenima i prezimenima donatora, američkih iseljenika i njihovih potomaka, a uz nju je Turistička zajednica Malog Lošinja postavila i dvojezični informativni tekst o susačkoj nošnji.

Sujčanica je i u ideji i u realizaciji primjer simboličke izvedbe (performiranja) iseljeničkog identiteta i tradicijske kulture koju generacije rođene u SAD-u nisu nikada upoznale, nego su o njoj samo čule pričati od roditelja i djedova i baka. To je u pravome smislu riječi naslijeđena kultura, usmeno prenošena daleko *izvan* konteksta svoga nastanka, nakon što su zbog egzistencijalnih razloga ljudi bili prisiljeni napustiti otok, ponekad u herojskim okolnostima. Prenošena je tijekom prvih godina snalaženja i mukotrpnoga rada u lukama New Jersey u specifičnoj otočnoj zajednici koja je, zahvaljujući homogenom naseljavanju u gradić Hoboken, oformljena ubrzo po dolasku. Ne samo obitelji, već i cijela transplantirana otočna zajednica bila je poticajan okvir za njegovanje otočnih tradicija, priča i vjerskih rituala. U iseljeništvu su otočne tradicije

konzervirane u razdoblju svoga nastanka, a zbog potpunoga gubitka prvotnoga konteksta života postale su dragocjenim identitetnim markerima, koji su uspješno preneseni potomcima. *Sujčanica* je simbolički iskaz iseljenika o njihovu podrijetlu i pripadnosti otoku predaka unatoč tomu što tu ne žive stalno; njome iskazuju svoju zainteresiranost da otok napušten od svojih prvotnih stanovnika obilježe njegovom prošlošću.

Da je tradicijska nošnja jedan od ključnih simbola identiteta iseljenika vidi se i iz stava i držanja djevojaka koje su je odjenule za Dan iseljenika. Iz njihovih i iz riječi njihovih majki, osjetio se ponos i zadovoljstvo što imaju priliku nastupiti u tradicijskoj odjeći, baš na otoku odakle su potekli njihovi djedovi i bake: „odjenuti suicansku nošnju je privilegij i čast“, kazala je jedna žena rođena u SAD-u. Za drugu je to „baština“. Odijevanje nošnje „nas povezuje s našim precima na pozitivan način, jer smo tako daleko dospjeli. Naši roditelji nisu imali madrac za spavanje, bili su gladni. Zato su otišli. Kad odjeseš kamizot, pokazuješ da si uspio u životu, tvoji roditelji su ponosni... odaješ poštovanje njihovoj hrabrosti“, kazala je treća. Odijevanjem svečane ženske nošnje iseljenice rođene u SAD-u iskazuju zahvalnost prethodnim generacijama za njihovu hrabru životnu odluku da napuste otok, ponos na sve što su stekli i učinili, a ujedno i vlastitu pripadnost nekadašnjoj i sadašnjoj otočnoj zajednici. Nošnja se nosi i prilikom obiteljskih svečanosti, kao što je prije nekoliko godina bila proslava pedesete obljetnice braka Zore i Josipa Pine Morina, kad su žene iz obitelji iz tri generacije odjenule *kamizot* (Ekstravagant 2019). Čak i ako nema publike ni *fešte* na kojoj će se osoba pokazati, svako odijevanje nošnje rezultira šetnjom kroz mjesto i fotografiranjem s prolaznicima na pozadini nekog tipičnoga otočnog lokaliteta, dok se fotografije i video šalju u daleki američki svijet. *Kamizot* je stoga ne samo znak zavičajnoga identiteta, već postaje metonimija otoka Suska, znana i njegovim sadašnjim i nekadašnjim stanovnicima, *Amerikancima*, zahvaljujući televiziji prepoznatljiva i svim stanovnicima Hrvatske.

I dok je skulptura *Sujčanice* u nošnji do sada najjasniji performativno-identitetski čin udruge *Helping Hands for Susak*, i druge dosadašnje intervencije na otoku bile su usmjerene na održavanje i obnovu iseljenicima važnih simbola mjesta i nekadašnjega života njihovih roditelja, baka i djedova. Održavanjem groblja i čišćenjem puta do njega odaju počast svojim umrlim precima; popravcima crkve i župnoga stana žele osigurati ostanak župe i župnika na otoku.

Trenutno se u udruzi razmišlja o daljnjim intervencijama, koje bi bile praktične prirode. Željeli bi urediti prostor uz školu koji navodno poplavljuje olujno more. Ideja je da se prostor uredi i za ugodnije bivanje u njemu i oko njega za vrijeme *fešti*, npr. kada Klub iseljenika postane premlen za sve one koji žele biti u središtu zbivanja. Svjesni su da će, kao i za druge intervencije u javni prostor, i za ovu biti potrebno razgovarati s gradskim službenicima u Malom Lošinj u te da prikupljanje dozvola i realizacija ideje neće ići lagano. Iskustvo s postavljanjem skulpture već ih je naučilo na dugotrajnost pothvata u koji će se eventualno upustiti.

Iseljenici ne zanemaruju specifični otočni kontekst u kojemu su, s jedne strane, oni sami daleko brojniji od lokalnoga stanovništva, a s druge, premda su jako privrženi otoku i redovito ga posjećuju, oni na njemu žive samo nekoliko tjedana, u najboljem slučaju nekoliko mjeseci godišnje i ne poznaju uvjete života i stvarne potrebe stalno prisutnih otočana: „Mi smo ovdje samo sezonski, lokalni ljudi su ovdje cijelo vrijeme. Oni zaslužuju najveće poštovanje i brigu. Oni su zapravo ti koji upravljaju otokom, ne mi“, u jednom je razgovoru istaknula iseljenica srednjih godina aktivna u udruzi *Helping Hands for Susak*. Druga je dodala da će kroz komunikaciju s lokalnim stanovništvom dobiti ideje o tome što je potrebno njima kao stalnim stanovnicima.

Doista, iz aspekta Sušćana koji na otoku borave trajno potrebe su brojne, prije svega sanacija i poboljšanje infrastrukture: rekonstrukcija šetnice uz plažu Spiaza gdje se u zimskim mjesecima

nakuplja previše pijeska, proširenje nove rive i popločenje staroga pristaništa, sanacija groblja, pojačanje komunalne službe u ljetnim mjesecima, povećana opskrba vodom u ljetnim mjesecima, nabava vozila kako bi se stariji ljudi lakše mogli kretati između Gornjega i Donja Sela, osiguranje stalne medicinske službe, otvaranje radnih mjesta kako bi se privukli novi stanovnici... samo su neke od potreba i sugestija koje smo čuli od otočana. Najvećim dijelom te intervencije spadaju pod ingerenciju Mjesnoga odbora Susak-Srakane koji djeluje u okviru Grada Malog Lošinja. Ovisno o angažiranosti članova odbora, na otoku se više ili manje učini tijekom četverogodišnjeg mandata; uz podršku Maloga Lošinja jedna agilna predsjednica Mjesnoga odbora, povratnica iz SAD-a, uspjela je realizirati nekoliko komunalnih akcija, između ostaloga uređenje zida oko škole, uklanjanje smetlišta s ulaza u mjesto, betoniranje ceste između dvaju sela, istovar građevinskoga materijala na jednome mjestu na otoku i slično. I troje otočne školske djece koje je Andrea Buča snimila za dokumentarni film *Stani na otoku: Susak 2022. godine*³ također se referira na potrebu boljega uređenja otoka, npr. uklanjanjem građevinskog materijala s ulica i daljnjim uređenjem nogometnog igrališta. Istodobno, izražavaju i želju da njihov „otok bude što prirodniji i da ne liči na grad“. U toj želji bi se definitivno složili i s iseljenicima i s novim doseljenicima iz grada koji su na otoku potražili utočište od gradske vreve i stresa.

Nedavno osnovana udruga *Salbun* okuplja uglavnom mlađe mještane i uz Dobrovoljno vatrogasno društvo jedina je otočna udruga. Uz novčanu pomoć iseljenika želja im je ponovno otvoriti starački dom i time osigurati prijeko potrebnu bolju medicinsku skrb na otoku. Osim što su organizirali čišćenje otoka, tečaj susačkog dijalekta, posjetili starački dom u Malom Lošnju, postavili skromnu izložbu nošnji u svojim prostorijama i otvorili *second-hand* trgovinu kako bi se financirali, bili su iznimno uspješni u organizaciji adventskih zbivanja na otoku 2022. godine. Osim toga, sudjeluju u obilježavanju procesije križeva, organizaciji *lignjade* na jesen te priređuju manje koncerte i prikazivanje filmova u ljetnoj sezoni. Uz praktične aktivnosti imaju i planove iz simboličnoga spektra: npr. otvaranje muzeja i nabavu barem jedne svećane ženske nošnje kako bi u njoj mogli nastupati na folklornim priredbama.

Vizije budućih intervencija na otoku i različite su i slične. Današnjim otočanima važnija je konkretna komunalna situacija i infrastrukturna dogradnja te otvaranje radnih mjesta (premda nemaju ideje kako bi se to realiziralo). Nekadašnjim otočanima i njihovim potomcima to su barem zasad manje važni elementi ulaganja u otok. Oni rijetki iseljenici koji su se vratili za stalno dijele iste brige kao svi stalno nastanjeni otočani. Onima koji na otoku provode tek nekoliko tjedana ili mjeseci važnije su simbolične prakse kojima u otočni prostor upisuju svoju prošlost i potvrđuju svoju privrženost otoku. Uz to, zainteresirani su i za uređenje okoliša i poboljšanje javnih površina koje sami koriste tijekom srpanjskih *fešti*. Stvarne otočne probleme ne poznaju jer je ovo za njih samo „ladanjski otok“ (Sokolić i Starc 2020). Ipak, u nečemu se slažu svi: svi žele na neki način osigurati budućnost otoka. Naglasci su im pritom drugačiji: iseljenici misle da će ulaganjem u vjersku infrastrukturu osigurati kontinuitet njima vrlo važne vjerske službe na otoku – i tako i kontinuitet života na otoku. Osim toga, brinu o svojemu smještaju na otoku pa planiraju uložiti u hotel. Lokalno stanovništvo, pak, realnije drži da poboljšanje ekonomskih prilika može osigurati demografsku i svaku drugu budućnost otoka. Modernizaciju u smislu omasovljenja turizma ne žele ni jedni ni drugi.

3 *Stani na otoku: Susak, 2022.*, redateljica i autorica Andrea Buča, produkcija Hrvatska radiotelevizija.

U specifičnom kontekstu *bilocirane* otočne zajednice, koja je izvan otoka znatno veća od one na otoku, a ova posljednja je sastavljena većinom od doseljenika iz velikih hrvatskih gradova, dinamika odnosa iseljenika/sezonskih povratnika i lokalnoga stanovništva vrlo je specifična. Iseljena populacija/sezonski povratnici iskazuju ogroman interes za otok izdaleka, i to prije svega za otok kao simbolično uporište svoga identiteta i udobno mjesto ljetnog boravka. Željeli bi da otok ostane njihov *mali privatni otok* na kojemu će se svake godine u obiteljskom krugu odmoriti i napuniti baterije nakon stresne američke svakodnevice. Stalni stanovnici, koji većinom nemaju kontinuitet života na otoku, u procijepu su između vlastitoga demografskog deficita, nedostatka gospodarskih prilika i izoliranosti otoka s jedne strane, te, s druge, svoje vizije za održivijom otočnom budućnošću mimo globalnih turističkih tokova. Gotovo bi se moglo reći da se na ovoj otoku događa nešto jedinstveno za hrvatske prilike – otočani, i domaći i iseljeni, ne žele razvijati otok kroz turizam, a pogotovo ne masovni!

Trenutna dinamika odnosa iseljenoga i lokalnoga otoka dobro funkcionira. Uzajamno se poštuju, dogovaraju i pomažu, a američke investicije u obnovu kuća, njihovo održavanje, kao i posredovanje domaćih pri kupnji kuća *Amerikancima*, stalnome stanovništvu donose posao i zaradu. Gospodarska suradnja, dakle, već se realizira i pridonosi održanju života na otoku. Nadamo se da će se intenzivnijom društvenom interakcijom dviju skupina (eventualno i s drugim sezonskim stanovnicima) i dogovorima oko otočnih potreba ubuduće dogoditi daljnje konkretne akcije na korist svim stranama, što će pomoći održanju života na ovom specifičnom jadranskom otoku.

LITERATURA

- CAMPBELL, Joseph. 1949. *The hero with a thousand faces*. New York: Pantheon Books.
- COLIC-PEISKER, Val. 2002. "Croats in Western Australia: migration, language and class". *Journal of Sociology* 38/2: 149-166, <https://doi.org/10.1177/144078302128756552> (pristup 6.7.2024.).
- ČAPO, Jasna, prir. 2014. "Dvostruki povratak: od Australije do Hrvatske i natrag. Razgovor s gospođom Katarinom Brozović-Bašić". U: *Didov san: transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*. J. Čapo et al., ur. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 147-173.
- ČAPO, Jasna. 2019. *Dva doma: hrvatska radna migracija u Njemačku kao transnacionalni fenomen*. Zagreb: Durieux.
- EKSTRAVAGANT. 2019. „Sa Zorom i Pinom čitav Susak proslavio zlatni pir!“ Objavljeno 24. kolovoza 2019., <https://extravagant.com.hr/sa-zorom-i-pinom-citav-susak-proslavio-zlatni-pir/> (pristup 9.6.2024.).
- FUČIĆ, Branko. 1997. *Terra incognita*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- GOLUB, Ivan. 1996. "Rodno mjesto kao teološko mjesto". *Bogoslovska smotra* 65/2: 267-270, <https://hrcak.srce.hr/34195> (pristup 10.6.2024.).
- GUBERINA, Petar, HRASTE, Mate i Josip HAMM. 1957. "Govor". U: *Otok Susak: zemlja, voda, ljudi, gospodarstvo, društveni razvitak, govor, nošnja, građevine, pjesma i zdravlje*. M. Mirković, ur. Zagreb: JAZU, str. 275-301.
- KOVAČIĆ, Vid i Mario BARA. 2022. "Otok i iseljenici između o(p)stanka i povratka: primjer iseljenika otoka Suska". U: *Hrvatska izvan domovine: zbornik radova predstavljenih na 4. Hrvatskom iseljeničkom kongresu*. I. Hebrang Grgić et al., ur. Zagreb: Centar za istraživanje hrvatskog iseljeničtva, str. 81-90.

- MIRKOVIĆ, Mijo. 1957. "Otočka zajednica Suska". U: *Otok Susak: zemlja, voda, ljudi, gospodarstvo, društveni razvitak, govor, nošnja, građevine, pjesma i zdravlje*. M. Mirković, ur. Zagreb: JAZU, str. 3-28.
- RIBARIĆ, Jelka. 1957. "Radnost i nošnja". U: *Otok Susak: zemlja, voda, ljudi, gospodarstvo, društveni razvitak, govor, nošnja, građevine, pjesma i zdravlje*. M. Mirković, ur. Zagreb: JAZU, str. 311-328.
- SELO.HR. 2023. "Nošnja otoka Suska". Objavljeno 31. svibnja 2023., <https://www.selo.hr/nosnja-otoka-suska/> (pristup 11.6.2024.).
- SOKOLIĆ, Julijano i Nenad STARC. 2020. "An Outlier: the island of Susak". U: *The notion of near islands: the Croatian archipelago*. N. Starc, ur. Lanham: Rowman & Littlefield Publishing Group, str. 249-270.
- ŠARIĆ, Tatjana. 2015. "Bijeg iz socijalističke Jugoslavije – ilegalna emigracija iz Hrvatske od 1945. do početka šezdesetih godina 20. stoljeća". *Migracijske i etničke teme* 31/2: 195-220, <https://doi.org/10.11567/met.31.2.1> (pristup 11.6.2024.).
- VOLARIC, Peter. 2016. *Today we are blessed: So why not be happy?: a chapbook from the „Vanishing Hoboken“ series of the Hoboken Oral History Project*. Hoboken: Hoboken Historical Museum, <https://www.hobokenmuseum.org/chapbook/today-blessed-not-recollections-peter-volaric/> (pristup 12.6.2024.).
- ŽIVKOVIĆ, Ilija, ŠPORAER Željka i Duško SEKULIĆ. 1995. *Asimilacija i identitet: studija o hrvatskom iseljeništvu u SAD i Kanadi*. Zagreb: Školska knjiga.